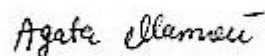

Agata Mamoń-Prokop
ARTEL KONSERWACJA ZABYTKÓW
ul. Bajkowa 4
32-010 Luborzyca
tel. 604451127

**Program prac konserwatorskich
dla Pomnika Katyńskiego,
Cmentarz Komunalny,
Nowy Targ, ul. Skotnica 8**

dr Agata Mamoń
konserwator dzieł sztuki

Kraków, luty 2022

I. WSTĘP.

Program prac konserwatorskich przygotowano na potrzeby planowanego remontu Pomnika Katyńskiego na Cmentarzu Komunalnym w Nowym Targu. w związku z *"Projektem wykonawczym remontu i przebudowy Pomnika Katyńskiego wraz z zagospodarowaniem przyległego terenu w południowej części kwatery nr 25"* przygotowanym przez: Dorotę Rozbicką, Bożenę Stachurską-Oremus, Weronikę Nowak, Łukasza Ślagę, Leszka Szarskiego, Beatę Kowalską-Leszczynską, Agatę Gołąb.

Pomnik Katyński nie jest wpisany do rejestru zabytków, ale wraz z cmentarzem komunalnym podlega opiece Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, Delegatury w Nowym Targu.

II. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE¹

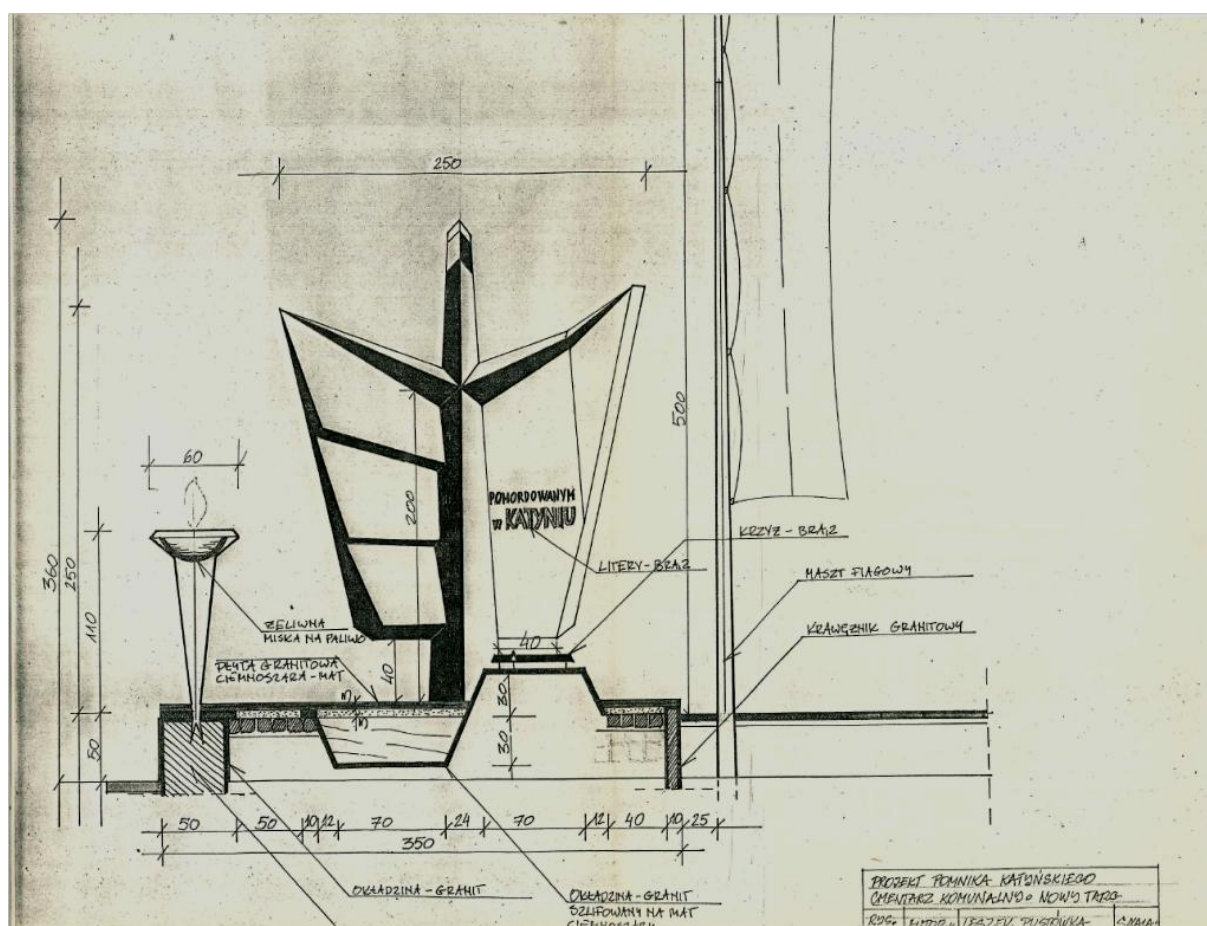
Kwatera powstała dla upamiętnienia zamordowanych przez NKWD w latach 1940-41 oficerów Wojska Polskiego, Korpusu Ochrony Pogranicza, funkcjonariuszy Policji Państwowej, Straży Granicznej i Więziennej, zamieszkałych lub związanych z Nowym Targiem.

Pomnik Katyński znajduje się na Cmentarzu Komunalnym w Nowym Targu przy ul. Skotnica 8. W tym miejscu, w latach 80-tych, mieszkańcy Nowego Targu stawiali krzyż, jako świadectwo pamięci o zamordowanych dla upamiętnienia zamordowanych przez NKWD w latach 1940-41 oficerów Wojska Polskiego, Korpusu Ochrony Pogranicza, funkcjonariuszy Policji Państwowej, Straży Granicznej i Więziennej. Uczestnicy tych działań narażali się na restrykcje ze strony organów komunistycznej władzy szczególnie, że krzyż ustawiano w bezpośrednim sąsiedztwie dużej kwatery, w obrębie której pochowano żołnierzy sowieckich. Po zmianach ustrojowych w 1989 r., władze Nowego Targu podjęły działania aby godnie upamiętnić pamięć o ofiarach zbrodni katyńskiej. Opracowano wówczas projekt i w 1990 r. wykonano pomnik, którego centralnym punktem był orzeł ze złamanym skrzydłem, symbolizujący zranioną Polskę oraz otwarty dół z wałem ziemi, nawiązujący do masowych grobów, w których spoczęli pomordowani Polacy. Ograniczone środki i nie najlepszej jakości

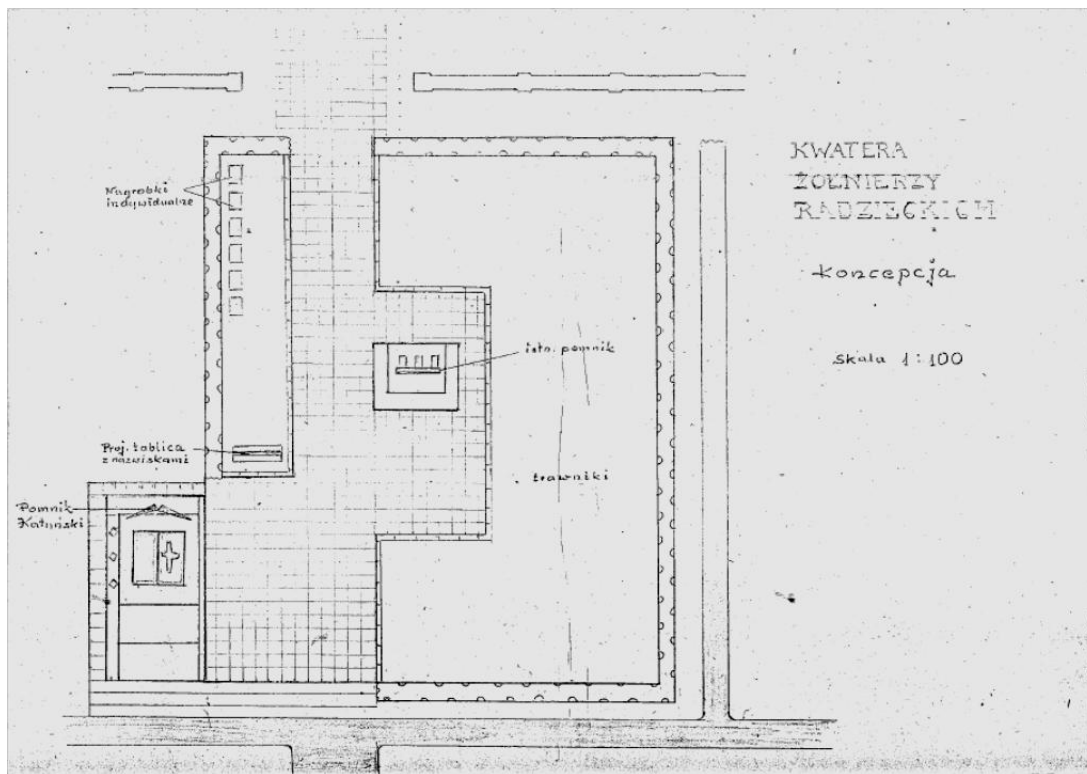
---

¹ Opracowano na podstawie materiałów przekazanych przez Marię Góraś-Oklaz Wydziału Gospodarki Komunalnej i Ochrony Środowiska Urzędu Miasta Nowy Targ.

materiały, jakimi wówczas dysponowano spowodowały, że pomnik wymagał ciągłych napraw i podlegał modyfikacjom. W pierwotnym projekcie leżący krzyż wyznaczał miejsce symbolicznego wału ziemi z wykopanego masowego grobu, obok w ziemi znajdował się prostokątny wykop wyłożony blachą. Ze względu na brak odpływu w wykopie zbierała się woda. Z tego powodu miejsce to zasypano, wyrównano i ostatecznie teren został obsypany korą ogrodniczą.

Zachowały się szkice projektowe zapewne z 1989 roku, pierwszy z nich z podaniem autora - Leszka Pustówki. Pokazują one założenia pierwotnej kompozycji.

Autorami projektu pomnika jest wspomniany Leszek Pustówka oraz Janusz Słowakiewicz - absolwenci Wydziału Architektury Wnętrz Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, czynni artyści i rodowici nowotarżanie.

W 2015 r. bliscy nowotarżan, którzy zginęli w Katyniu przywieźli ziemię z lasu katyńskiego, którą umieszczono w urnie w północnej części kwatery. Wówczas postawiono też granitowy obelisk.

III. OPIS OBIEKTU

Południowa część kwatery nr 25 z Pomnikiem Katyńskim należy do wydzielonych przestrzennie miejsc na cmentarzu komunalnym w Nowym Targu. Prostokątna kwatera zlokalizowana jest w górnej części cmentarza, blisko ceglanoego muru w starszej jego części, po zachodniej stronie głównej podłużnej osi założenia. Posiada wymiary ~7,00 m x ~5,90 m.

Na obiekt określany jako Pomnik Katyński składa się zespół elementów:

1. rzeźba - orzeł o formie stylizowanej, uproszczonej i zgeometryzowanej; umieszczona po stronie północnej kwatery; górujący nad założeniem orzeł ma przetrącone lewe skrzydło; na skrzydle znajduje się napis "Pomordowanym w Katyniu",

2. krzyż - centralnie ułożony na powierzchni terenu, w obrębie prostokątnego pola wydzielonego murkiem, zestawiony z kamiennych elementów, na których umocowano niewielkich rozmiarów krzyż żeliwny,
3. elementy małej architektury wydzielającej kwaterę - betonowy murek pokryty parapetem z płyt ograniczający pole od strony północnej i zachodniej; stopnie od strony południowej,
4. granitowa, niewielkich rozmiarów tablica ustawiona pomiędzy kwaterą a chodnikiem z płyt chodnikowych pokrywających aleję cmentarza, wyznaczająca miejsce wspomnianej już urny z ziemią z lasu katyńskiego.

Zespół Pomnika Katyńskiego w Nowym Targu należy do dzieł upamiętniających ofiary jednej z najstraszliwszych wydarzeń w dziejach Polski, jakim była zbrodnia "popelniona przez NKWD przez rozstrzelanie wiosną 1940 roku co najmniej 21 768 obywateli Polski (w tym ponad 10 tys. oficerów Wojska Polskiego i Policji Państwowej), na mocy decyzji najwyższych władz ZSRR zawartej w tajnej uchwale Biura Politycznego KC WKP(b) z 5 marca 1940 roku (tzw. „decyzja katyńska”). Egzekucji ofiar, uznanych za „wrogów władzy sowieckiej”, NKWD dokonywało przez strzał w tył głowy z broni krótkiej”².

IV. TECHNIKA I TECHNOLOGIA

Rzeźba orła wykonana w technice metaloplastyki. Konstrukcja osadzona w betonowym murku i wykonana metodą spawania z tworzących rodzaj szkieletu kątowników metalowych pokrytych farbą antykorozyjną w kolorze brązowym. Blachy miedziane przytwierdzone do konstrukcji za pomocą nitów, wyłącznie od strony frontowej.

Krzyż zestawiony z sześciu słabo obrobionych niewielkich bloków/płyt piaskowca karpackiego ułożonych na ziemi i obecnie częściowo zagłębionych w warstwę grubo nasypanej kory ogrodniczej. W części środkowej krzyża osadzono na bolcach niewielki krzyż żeliwny pokryty czarną farbą.

---

² https://pl.wikipedia.org/wiki/Zbrodnia_katy%C5%84ska, dostęp 10.02.2022.

V. STAN ZACHOWANIA OBIEKTU

Wszystkie elementy zespołu pomnikowego uległy zniszczeniu w różnym zakresie zależnym od sposobu wykonania i lokalizacji. W projektowanej aranżacji zespołu będą wykorzystane: rzeźba orła oraz krzyż ułożony z piaskowca wraz z krzyżem żeliwnym. Pozostałe ulegną usunięciu.

Na całej powierzchni rzeźby orła występują niewielkie zabrudzenia odchodami ptaków. Brak jest pojedynczych nitów łączących blachy z kątownikami lub zastąpione zostały one nowymi, aluminiowymi, kolorystycznie niedostosowanymi do barwy podłoża i powodującymi niekorzystny efekt estetyczny. Zauważalne są otwory w blachach zapewne po wypadniętych nitach. Blachy miejscowo pognięte, zwłaszcza miejscach, w których nastąpiło ich rozluźnienie i częściowe odspojenie od konstrukcji. Deformacje widoczne są szczególnie w przypadku blach tworzących głowę orła, będącej elementem najbardziej narażonym na podmuchy wiatru. Występują pozostałości niestarannie, lokalnie wykonanych, wtórnych uszczelnień pomiędzy blachami za pomocą brązowego silikonu dekarского.

Kątowniki, zwłaszcza w częściach zacienionych pokryte intensywnymi zielonymi wykwitami wskazującymi na rozwój korozji biologicznej. Lokalnie farba łuszczy się odsłaniając skorodowany metal. Najbardziej skorodowane są dolne części konstrukcji. Produkty korozji wymyte z powierzchni kątowników tworzą na odwrociach blach rdzawe zacieki. Na powierzchniach płaskich konstrukcji zalega igliwie oraz pozostałości innych roślin zwiększając zawilgocenie tych rejonów.

Powierzchnia piaskowcowego krzyża pokryta intensywnym zazielenieniem, a także porostami, wskazującymi na rozwój korozji biologicznej oraz ciemnymi zabrudzeniami zapewne naniesionymi i osadzonymi na nierównym podłożu w skutek opadów atmosferycznych. Wydaje się, że elementy kamienne uległy też przemieszczeniu, zwłaszcza blok w dolnej części. Prawidłowa ocena stanu będzie jednak możliwa dopiero po usunięciu warstwy kory. Krzyż żeliwny odznacza się dobrym stanem zachowania, za wyjątkiem bolców, na których widoczne są ogniska korozji.

VI. CEL ORAZ ZAŁOŻENIA KONSERWACJI

Projektowany remont zespołu pomnikowego zakłada nową aranżację z wykorzystaniem elementów istniejących tj. rzeźby orła i krzyża kamiennego wraz z krzyżem żeliwnym. Założeniami konserwatorskimi objęto więc te dwa elementy.

Ze względu na projektowaną nową aranżację kwatery należy zdemontować pomnik i przewieźć go do pracowni, w której zostanie poddany zabiegom konserwatorskim. Konieczne jest usunięcie nitów w celu rozłożenia pomnika na elementy składowe. Demontaż nitów przeprowadzić przez ich odcięcie, aby nie uszkodzić blachy. Metalowe kątowniki stanowiące konstrukcję powinno się poddać oczyszczeniu z zabrudzeń i produktów korozji metodami strumieniowo-ściernymi. Następnie oczyszczone elementy zabezpieczyć antykorozyjnie przez pokrycie powłokami zabezpieczającymi.

Z powierzchni blach miedzianych usunąć zabrudzenia i pozostałości wtórnych uszczelnień silikonami dekarскими metodami mechanicznymi. Można zastosować mycie z użyciem łagodnych detergentów w roztworze wodnym. Następnie spłukać powierzchnie czystą wodą i osuszyć. Nie proponuje się usuwania naturalnie powstałej patyny. Odkształconym blachom miedzianym przywrócić pierwotny kształt za pomocą młotków gumowych. Przymocować ponownie blachy do konstrukcji z kątowników za pomocą nowych nitów. Zastosować nity miedziane.

Proponuje się osłonięcie konstrukcji pomnika od tyłu i w ten sposób spowodowanie zamknięcia elementów konstrukcji pomiędzy blachami miedzianymi. Działanie takie będzie miało znaczenie estetyczne oraz ochronne dla konstrukcji, a równocześnie nie naruszy wyglądu samej rzeźby. W tym celu należy przygotować nowe odpowiednio docięte arkusze blachy i zamontować analogicznie jak oryginalne. Nie zakłada się uzupełniania miejsc łączenia blach ze względu na lepszą możliwość odprowadzenia i odparowania wody opadowej lub kondensacyjnej mogącej pojawić się pod blachami.

Z otoczenia krzyża ułożonego ze słabo obrobionych płyt piaskowcowych należy usunąć warstwę kory, aby umożliwić prowadzenie zabiegów. Krzyż zdemontować na czas prowadzenia zabiegów. Płyty i krzyż poddać oczyszczeniu metodą strumieniowo-ścierną, dostosowując do każdego z materiałów ciśnienie oraz rodzaj kruszywa. Szczególną uwagę zwrócić na staranne usunięcie produktów korozji metalu. Wykonać impregnację biobójczą piaskowca, a następnie po całkowitym wyschnięciu jego hydrofobizację, mającą chronić kamień przed nadmiernym zawilgoceniem i zabrudzeniem.

Krzyż należy pokryć farbą antykorozyjną w kolorze pierwotnym tj. czarnym. Zamontować krzyż uzupełniając miejsca wokół bolców zaprawą mineralną tradycyjną z dodatkiem białego cementu i kruszywa piaskowcowego. Można również użyć gotowych zapraw przeznaczonych do uzupełniania piaskowca.

VII. PROGRAM PRAC

Krzyż żeliwny na płytach piaskowca

1. Demontaż krzyża.
2. Oczyszczenie powierzchni metalu metodą CP z wraz z usunięciem pozostałości powłok malarskich, wtórnych lakierów, zabezpieczeń oraz produktów korozji.
3. Zagruntowanie lakierem podkładowym przez dwukrotne pomalowanie lub farbą poliwinylową do gruntowania, przeciwrdzewną i bezchromianową.
4. Pomalowanie powierzchni lakierem końcowym w kolorze powtarzającym pierwotny, lakierem do metalu.
5. Oczyszczenie z zabrudzeń metodą strumieniowo-ścierną powierzchni kamienia.
6. Dezynfekcja kamienia preparatami biobójczymi.
7. Ponowne osadzenie krzyża w gniazdach pierwotnych.
8. Uzupełnienie miejsca osadzenia za pomocą kitowania tradycyjnymi kitami mineralnymi z wypełniaczem: mączka kamienna i biały cement portlandzki, dobarwianymi pigmentami w proszku odpornymi na alkalia lub uzupełnienie gotowymi kitami przeznaczonymi do piaskowca.
9. Zabezpieczenie powierzchni kamiennych impregnatem hydrofobowym zwiększającym odporność na czynniki atmosferyczne, zabezpieczającym przed wchłanianiem wody i zabrudzeń.

Stalowe elementy konstrukcji pomnika

1. Zabezpieczenie pomnika przed demontażem.
2. Demontaż pomnika.
3. Przewiezienie do pracowni.
4. Demontaż blach miedzianych przez usunięcie/odcięcie nitów.
5. Oczyszczenie powierzchni stalowych metodą CP z wraz z usunięciem pozostałości powłok malarskich, wtórnych lakierów, zabezpieczeń oraz produktów korozji.
6. Zagruntowanie lakierem podkładowym przez dwukrotne pomalowanie lub farbą poliwinylową do gruntowania, przeciwrdzewną i bezchromianową.
7. Ponowny montaż pomnika po zakończeniu prac przy blachach miedzianych i konstrukcji.

Blachy miedziane

1. Usunięcie z powierzchni blach pozostałości wtórnych uszczelnień metodami mechanicznymi.
2. Oczyszczenie powierzchni blach mechanicznie z naniesionych z konstrukcji stalowej produktów korozji oraz za pomocą wodnych roztworów łagodnych detergentów. Nie zakłada się usuwania naturalnej patyny.
3. Neutralizacja powierzchni za pomocą dokładnego umycia wodą, a następnie osuszenie.
4. Usunięcie odkształceń blach za pomocą młotków gumowych.
5. Przygotowanie i docięcie arkuszy blach przeznaczonych do osłonięcia pomnika od tyłu. Zastosowanie blach o identycznej grubości.
6. Montaż blach za pomocą nitów miedzianych. Zastosowanie nitów o łbach stożkowych umożliwiającących uzyskanie równej powierzchni z blachami.

VIII. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

1. Nowy Targ, cmentarz komunalny, Pomnik Katyński, widok ogólny na kwaterę od strony wschodniej. W części środkowej widoczny krzyż żeliwny zamocowany do elementów z piaskowca.

2. Nowy Targ, cmentarz komunalny, Pomnik Katyński, widok ogólny na kwaterę z pomnikiem od strony północnej. Zwraca uwagę nieosłonięta blachami konstrukcja z kątowników.

3. Nowy Targ, cmentarz komunalny, Pomnik Katyński, rzeźba orła. Widoczne zabrudzenia odchodami ptaków oraz wyróżniające się wtórne aluminiowe nity.

4. Nowy Targ, cmentarz komunalny, Pomnik Katyński, rzeźba orła - fragment. Zdeformowane blachy tworzące głowę orła.

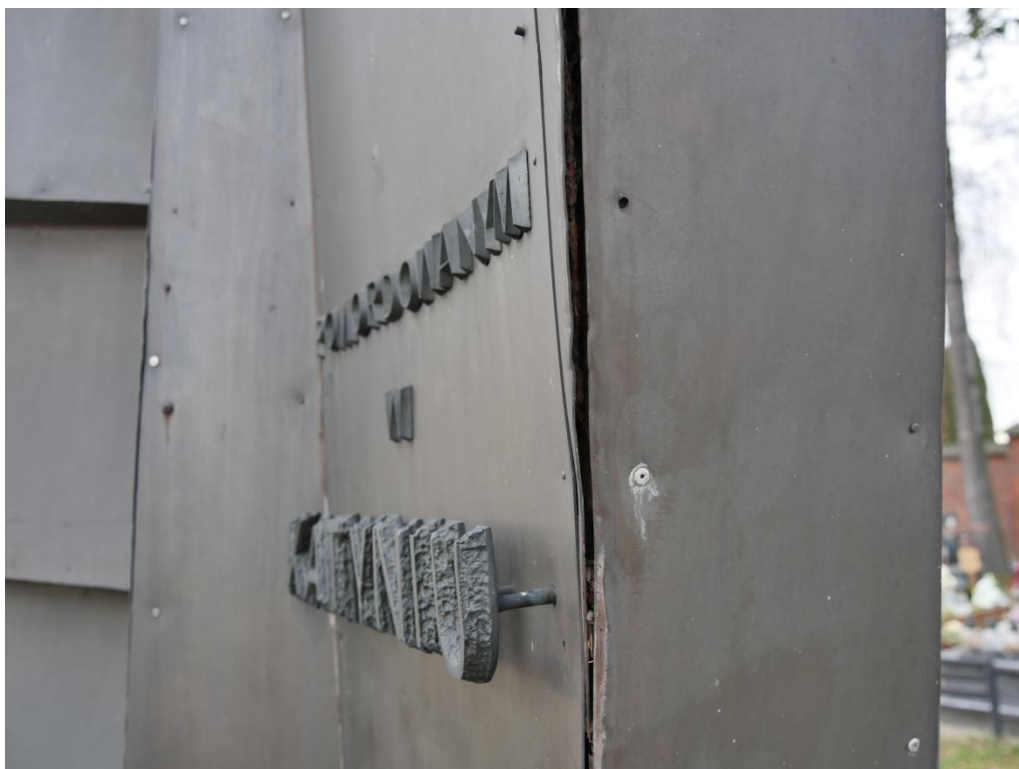

5. Nowy Targ, cmentarz komunalny, Pomnik Katyński, rzeźba orła - fragment. Zdeformowane blachy tworzące głowę orła - widok od dołu.

6. Nowy Targ, cmentarz komunalny, Pomnik Katyński, rzeźba orła - fragment. Widoczne drobne wgniecenia blachy, otwory po nitach oraz wtórne uszczelnienie silikonem dekarским.

7. Nowy Targ, cmentarz komunalny, Pomnik Katyński, rzeźba orła - fragment. Widoczne częściowe oderwanie blachy od konstrukcji, otwory po niezachowanych nitach oraz wtórne nity aluminiowe.

8. Nowy Targ, cmentarz komunalny, Pomnik Katyński, rzeźba orła - fragment. Widoczne niestaranne uszczelnienia silikonem dekarским na łączeniu blach.

9. Nowy Targ, cmentarz komunalny, Pomnik Katyński, rzeźba orła od tyłu. Widoczna korodująca konstrukcja. Na blachach miedzianych zacieki z korodujących stalowych katowników oraz zielonkawych powstałych w wyniku tworzenia się patyny miedzi.

10. Nowy Targ, cmentarz komunalny, Pomnik Katyński, rzeźba orła od tyłu - fragment. Konstrukcja pokryta zielonymi wykwitami korozji biologicznej.

11. Nowy Targ, cmentarz komunalny, Pomnik Katyński, rzeźba orła od tyłu - fragment. Konstrukcja pokryta zielonymi wykwitami korozji biologicznej.

12. Nowy Targ, cmentarz komunalny, Pomnik Katyński, rzeźba orła od tyłu - fragment. Konstrukcja lokalnie skorodowana, widoczne wtórne aluminiowe nity oraz silikonowe uszczelnienia.

13. Nowy Targ, cmentarz komunalny, Pomnik Katyński, krzyż. Widoczna zabrudzona powierzchnia kamienia.

14. Nowy Targ, cmentarz komunalny, Pomnik Katyński, krzyż. Widoczna zabrudzona powierzchnia kamienia. Dolny blok kamienny przemieszczony.

15. Nowy Targ, cmentarz komunalny, Pomnik Katyński, krzyż. Widoczna powierzchnia kamienia zabrudzona i pokryta wżelonkawymi wykwitami. Krzyż żeliwny w dobrym stanie.

16. Nowy Targ, cmentarz komunalny, Pomnik Katyński, krzyż. Widoczna powierzchnia kamienia zabrudzona i pokryta wżelonkawymi wykwitami. Krzyż żeliwny w dobrym stanie.